

SAVOIR-VIVRE®

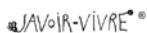
Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

JEAN D'ORMESSON

CE AM FĂCUT

traducere din limba franceză de
TANIA RADU

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Jean d'Ormesson

QU'AI-JE DONC FAIT

© Editions Robert Laffont, S.A., Paris, 2008

© Baroque Books & Arts®, 2019

Imaginea copertei: Stela LIE

Concepție grafică © Baroque Books & Arts®

Redactor: Ines HRISTEA

Corector: Rodica CREȚU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

D'ORMESSON, JEAN

Ce am făcut / Jean d'Ormesson;

trad. din lb. franceză de Tania Radu. - București: Baroque Books & Arts, 2019

ISBN 978-606-8564-85-2

I. Radu, Tania (trad.)

821.133.1

Această carte, publicată în cadrul Programului de sprijin pentru publicare „Nicolae Iorga”,
a beneficiat de susținerea Ambasadei Franței în România.

vivre
les
cultures

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse
fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

*Eu n-am ținut la tine? Dar ce-am făcut, gândești?*¹

RACINE, ANDROMACA, Actul IV, scena 5

¹ Traducerea Petru Manoliu, din volumul „Jean Racine. Teatru“, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959 (n. red.).

I

AM FOST POET ȘI AM CÂNTAT

CE FACEM NOI PE ACEST PĂMÂNT?

E deja multă vreme de când oamenii se întreabă care e rostul lor pe acest pământ. Nu toți, desigur. Mulți dintre ei – iar eu îi înțeleg foarte bine – nu-și pun defel întrebări. Și nu exclud ca tocmai ei să se numere, dacă nu printre cei mai vii, oricum printre cei mai fericiți. Alții însă ridică ochii spre stele, în nopțile luminoase de vară. Imensitatea cerului îi farmecă și-i sperie deopotrivă. Sunt unii care privesc în jur și văd că există și rău, că răul îi lovește fără deosebire și pe cei puternici, și pe cei slabi și că, de regulă, sunt atinși mai cu seamă cei care n-ar merita-o. Iar înțelepții și învățații adoptă expresii îngrijorate. Unii se întreabă dacă această lume e chiar atât de reală pe cât pare și dacă nu cumva există alta, în care adevărul și frumusețea ar putea totuși să învingă urâtenia și minciuna.

EXISTĂ CEVA ANUME, ÎNAINTE DE MOARTE, CARE SEAMĂNĂ CU UN FEL DE VIAȚĂ

Tuturor acestor ființe aflate pe marginea prăpastiei, care își trec mare parte a timpului cugetând asupra îndoielnicei

ipoteze că ar exista și o viață de apoi, în care să domnească dreptatea, am senzația că li s-a dat, măcar înainte de moarte, ceva care, deși imprevizibil și extrem de crud, seamănă cu viața. Unele aleargă mai repede decât ceilalți muritori sau aruncă mai departe obiecte adesea rotunde, de dimensiuni și din materiale diferite, captează mai bine lumina pe chipurile lor fardate. Altele au talent de navigatori sau de conducători de oști pe câmpii ori printre munți, se pricep să prindă animale sălbatice în savană sau în pădure, ca să poată să cumpere sau să vândă diverse produse. Unele compun cantate sau opere bufe, țin vise de împărăție prin corturi ori nasc pasiuni femeiești în vremuri de război, prin ținuturile îndepărtate. Altele descoperă după ce legi se mișcă stelele sus, pe boltă, cum sunt făcute legăturile complicate dintre nenumărate particule, alcătuirea filamentelor din ce în ce mai imperceptibile din interiorul nostru, descoperă legea relativității generale sau mecanica cuantică. Multe sunt nefericite sau, dimpotrivă, se mulțumesc să fie fericite fără să facă mare lucru. Aproape toate trudesca ca să-și hrănească familiile și pe ele însele, ca să aibă un acoperiș deasupra capului, haine și toate cele trebuincioase traiului. Unele ființe au mai mult decât le trebuie și vor încă și mai mult; altele n-au nimic sau aproape nimic și și-ar dori să aibă măcar puțin. Unele sunt faraoni, arhonți, proconsuli, mari logofeți, sultani, rajahi, nizami, shoguni, prinți, duci și pairi, mareșali ai palatului, mari amirali, președinți de consilii sau prim-miniștri, directori generali, membri de Institut, deținători ai Marelui Premiu al Romei, ai premiilor Nobel, Lenin și Goncourt sau ai Marelui Premiu „Scărmănați Gâștele din Deal” și pe toate le găsim în acest mare roman numit istorie; celelalte ființe mătură străzile. Firește, cu toatele mor, atât doar că

unele în propriul pat, altele, pe cruce, altele, trase în țeapă, pe eșafod sau pe un câmp de luptă, altele din cauza unui stop cardiac, de cancer, de SIDA sau de jale. Ca lucrurile să fie și mai complicate, felurile de a muri și de a suferi sunt infinit mai multe decât felurile de a trăi sau de a reuși pe lumea asta. Iar mai groaznic e că neapărat trebuie să te străduiești să trăiești înainte să mori.

Multă vreme, rătăcit în labirintul ambițiilor și al spai-melor și stând cu capul în nori, m-am întrebat ce să fac înainte să mor. În tulburarea asta, mi s-a năzărit chiar că aș prefera să mor cât mai repede: nu prea reușeam să-mi imaginez viitorul într-o viață de care îmi era la fel de groază ca de ciumă și pe care o priveam cu mânie.

IATĂ-MĂ

Câte or fi, în jurul nostru, ființele astea atât de excesiv de privilegiate, dar condamnate de la început la dispariție, ființe pe care le numim oameni? Peste câțiva ani, probabil că vor fi între șapte și nouă miliarde. Dar dacă numărăm de la început, de când au apărut pe scena istoriei, acum câteva sute de milioane de ani? Sunt câteva zeci de miliarde, presupun, cu mai bine de jumătate din această cifră, de acum trei sau patru secole încoace: după ce, inițial, oamenii au fost amenințați cu extincția, după ce, vreme de milenii, oamenii au fost foarte puțini la număr, iată-ne acum bulucindu-ne pe biata noastră planetă. Așa că să nu ne mai speriem, ci, mai degrabă, să privim senini la excesele tehnice și la catastrofele care ne-ar amenința specia. Din toate aceste umbre fragile, atât de asemănătoare unele cu altele, dar atât de diferite, care se laudă în cor că

au dat un anume sens bătrânului nostru univers, născut probabil acum vreo treisprezece miliarde de ani, printr-un eveniment ciudat, botezat, în glumă, Big Bang, dintre toate aceste umbre așadar există numai una care îmi pare nu limpede ca apa de izvor, nici transparentă, în toate articulațiile sale, dar măcar mai apropiată, ba chiar familiară până la plictiseală și greață: eu însumi.

LUMEA SE ÎNVÂRTE ÎN JURUL MEU...

Bună ziua. Bună seara. Tot eu sunt. Să nu-mi spuneți că exagerez. Sunt discreția întruchipată, modestia încarnată. Am oroare să ies în față. Însă e drept: îmi vine greu să mă despart de mine însumi. Dau nas în nas cu mine la fiecare colț de stradă. Încerc să uit de mine, risc trei pași afară din mine și – hop! – dau iar de mine. „Dumneata, aici?” Ce surpriză! Da, eu sunt. Bineînțeles că eu sunt. Până la urmă, te dai bătut, e ca un blestem. Nu-i nimic de făcut. Clipă de clipă sunt eu cu mine. S-ar spune că suntem lipiți, că suntem una. Degeaba am clamat că aceasta nu mi se pare deloc cea mai bună companie, că nu e nici pe departe aceea pe care o prefer. În urechi îmi răsună neconținut țipătul de cucuvea beată, pe care tare aș vrea să nu-l mai aud: „Eu sunt.”

...ȘI ÎN JURUL VOSTRU

Unul dintre punctele-cheie ale relației noastre e că *eu* sunt *voi*. Fiecare dintre ființele învingătoare, dar destinate neantului, care a trăit pe această planetă are dreptul să se ridice și să spună „eu”, exact la fel ca mine. Eu sunt eu.

Fiecare dintre voi e un eu ca mine. Eu – Doamne Dumnezeule! – sunt celălalt. Cu toții știm că suntem meniți unei îndepărtate periferii a tot. Și că Pământul nostru se învâрте în jurul Soarelui care, la rândul lui, e angrenat într-un sistem de rotiri multiple. Dar, printr-o minune inexplicabilă, fiecare dintre noi devine centrul întregului univers. Lumea se învâрте în jurul meu. Și în jurul fiecăruia dintre voi. Se învâрте și n-am ce să-i fac, așa cum nici voi n-aveți ce să-i faceți, căci așa stau lucrurile. Lumea, cu toți sorii ei și cu galaxiile, se învâрте împrejurul creierului fiecărei persoane și împrejurul acestei chestii bizare pe care o numim conștiință. Astfel, aproape că avem dreptul – și puținii se lipsesc de el – să socotim că lumea e reprezentarea noastră și că ea se prăbușește la moartea fiecăruia dintre noi.

Ceea ce, evident, e fals. Universul exista și înainte de apariția omului. Viile, măslinii, chiparoșii – care și ei sunt muritori – vor rămâne totuși în picioare, privind către mare, chiar și când eu n-am să mai fiu. E adevărat că și voi îi vedeți în același fel – sau poate altfel –, și voi îi recreați la infinit, ca și mine, și că toți putem să discutăm despre ei. Poate că toți vedem lumi diferite, dar folosim aceleași cuvinte ca să le descriem și să le evocăm. Așadar, vă rog să nu mă acuzați că mă ocup doar de mine. Vorbind despre mine, vorbesc despre voi.

LA CE BUN SĂ TRĂIEȘTI, DACĂ NU REALIZEZI NIMIC?

Cu cât mă cufund mai mult în propriul trecut, cu atât mai uimitoare mi se pare viața. Chiar mă sperie puțin. Și mă înveselește. N-am încetat nicio clipă să mă întreb ce caut pe lumea asta și, în același timp, să mă felicit că sunt

aici. Și sunt de ceva vreme. Mereu mirat. Întotdeauna nesa-
tisfăcut. Și fermecat. Mulți dintre cei care au lăsat un nume
pe buzele celorlalți au murit de tineri, chiar de foarte tineri.
Catul și Giorgione au murit la treizeci și trei de ani, Pergo-
lese, la douăzeci și șase, Lautréamont, la douăzeci și patru,
Galois, la douăzeci și unu, iar Radiguet, la nouăsprezece.
Cred – Dumnezeu să mă ierte! – că aș fi fost foarte fericit să
mor la vârsta lor, dacă aș fi pictat *Furtuna* sau *Cei trei filozofi*,
dacă aș fi cântat-o pe Safo ori aș fi inventat teoria grupuri-
lor, dacă aș fi scris *La Serva Padrona*, *Cântecele lui Maldoror*
sau *Cu diavolul în trup*. La treizeci și trei de ani, Cezar plân-
gea fiindcă nu făcuse încă nimic – sau aproape nimic: era
chestor sau edil sau ceva de felul ăsta la vârsta la care
Alexandru cel Mare murise, după ce cucerise mare parte
din lumea de atunci. Eu am atins și deja am depășit vârsta lui
Gide sau a lui Jean Giono și nu las după mine nici *Paludes*,
nici *Cântecul lumii*. Ba chiar nimic asemănător. E trist. De ce
să trăiești, dacă nu realizezi nimic? Mă tem că încă de când
eram mic m-a măcinat o dorință teribilă. Care? Să fac ceva
cu viața care mi-a fost dată. Posibilitățile mă amețeau.

UN BIET OM

Nu sunt deloc sigur că acest portret îl face pe autorul
său foarte simpatic. Nu mă plâng prea tare. Mai bine s-o
spun imediat: în mine există o anume tensiune, o anume
grabă și puțină furie. O ambiție ținută în frâu și ascunsă cu
grijă. O manie care se rușinează de sine însăși, dar e și vag
ipocrită, și care îmi dictează să-mi doresc să fiu primul sau
printre primii. „Îmi doream gloria“, scria T.E. Lawrence,
cel care va fi cunoscut ca Lawrence al Arabiei, „și îmi era

groază să nu se afle cât de mult îmi doream să fiu cunoscut.” Nu sunt vreo mărime în societate. Deși am avut ambiție. N-am renunțat niciodată să hrănesc visuri care mă depășesc cu mult. Ce visuri, mă rog? Visuri infime, praf în ochi, visuri de mic-burghez lejer afumat.

Există o fotografie cu Cary Grant și Randolph Scott, celebră pe la mijlocul anilor treizeci. Un apartament modern, stilul cu pereți albi, Cary așezat, în cămașă albă, cu gulerul descheiat, cu butoni la manșete, cufundat într-un fotoliu din piele crem, în halat și cu papuci, cu aerul unui vițel, dar unul foarte chipeș; Randy, nu e mai puțin atrăgător în puloverul lui alb, *en coeur*, tivit cu negru sau cu albastru la gât și la mâneci, cu pipa în mână, sprijinit de o comodă cu multe sertare, care adăpostește un aparat de radio. Stă în picioare lângă o fereastră care lasă să treacă lumina printre lamelele jaluzelei. Se privesc. Amândoi poartă, pe picioarele interminabile, câte o pereche irezistibilă de pantaloni albi, iar pe chip, o expresie de satisfacție, aflată la limita limbajului articulat. Știți ceva? Îi invidiam. Trăiau împreună, poate că se și iubeau, nu mă privea. Aș fi vrut să fiu în locul lor. De preferat, să fiu Cary – clipa de rușine a trecut imediat –, fiindcă era mai cunoscut și avea mult succes. Bani, femei, poate și bărbați, și toți se gândeau la el, chipul lui era pretutindeni. Ah! Să fiu Cary Grant în *Notorious*, cu Ingrid Bergman în brațe!... Sau cu Irene Dunne, în *My Favourite Wife*!... Însă, rezonabil cum sunt, modest și fără aere, m-aș fi mulțumit să port și eleganții mocasini din daim ai bietului Randolph Scott, care nu apare nici în Larousse, nici în Robert-ul de nume proprii.

Ignominia mea virtuală n-ajungea niciodată să mă cotopească definitiv și să-mi răpească discernământul. Aspiram vag la altceva, la ceva mai înalt. Mai mult decât

Cary Grant, ceea ce mi-aș fi dorit să devin, în tinerețea mea irosită, era Virgiliu sau Ariosto sau Conan Doyle sau oricine din gașca lor. Încă nu mă decisesem. Ezitam. M-ar fi amuzat să mă agit un pic pe lângă Mecena sau Octavian, viitorul Augustus, să duc o viață de huzur ironic și savant la Ferrara, să nu-mi pese de nimic. Îmi dădeam seama că mă cam depășea să scriu *Orlando furioso* sau *Eneida*, din care nu știam mai nimic, doar fragmentele pe care le citisem. Ah! De vreme ce nu eram în stare să-i inventez nici pe Nisus și pe Eurial – „Dispăreau neștiuți în noaptea neumbată...” –, nici pe Angelica, pe Bradamante, pe Rodomonte sau pe Sherlock Holmes, m-am văzut nevoit să-mi revizuiesc complet delirurile și ambițiile.

UN BĂIAT BUN

Defectul care m-a salvat: lenea. Ea îmi calma ardorile și îmi sugruma ambițiile. Nu era vorba că leneveam în pat, nici că-mi treceam zilele răsturnat pe divane moi și pe hamacurile întâmplătoare. Nu. Pur și simplu, îmi doream să nu fac nimic și reușeam chiar foarte bine. În ceea ce privea lenea, eram chiar neîntrecut. Dar ce iubeam cel mai mult în viață, mai mult chiar decât toate succesele pe care mi le-ar fi putut procura, era viața însăși. În fiecare dimineață, după un somn rareori tulburat de vise urâte, mă trezeam mulțumit și vesel, fericit că exist pe lumea asta pe care eram mai degrabă înclinat s-o admir, fără să-mi doresc s-o schimb. Oricum, ea se descurca și fără mine și, în ciuda tuturor îndemnurilor la acțiune, care-mi parveneau de peste tot, dar cam bătându-se cap în cap, nu eram deloc animat de ideea de a-i sări în ajutor.

Observasem destul de repede că și în viața publică, și în cea personală, și în politică, în economie, în carieră sau în sinuozitățile amorului, strădaniile omului izbuteau de regulă tocmai împotriva speranțelor inițiale. Ca să învingă Austria, puternică în Europa la vremea aceea, Franța lui Ludovic al XV-lea susținuse și întărise Prusia. Odată cu victoria celei de-a Treia Republici asupra Germaniei lui Wilhelm al II-lea, i-a impus un tratat prea moale în punctele dure și prea dur în punctele neimportante. Și de-aici s-a iscat Hitler. Nu mi se pare neverosimilă ipoteza că Marx a salvat capitalismul, obligându-l să se reformeze. În fond, orice hotărâre politică poate să fie contestată. În materie de ambiții și de visuri deșarte, lucrul cel mai periculos e că uneori ele se împlinesc. Ca să nu mai vorbim de sentimentele și de pasiunile care nu conțin să se joace cu speranțele și cu previziunile noastre.

Aceste considerații puțin cam flu pot să fie lesne rezumate de un proverb chinez: „Pe lângă nobila artă de a proceda astfel încât lucrurile să fie făcute de alții, mai există și arta, nu mai puțin nobilă, de a lăsa lucrurile să se rezolve singure.” Am regăsit varianta mistică a acestei înțelepciuni orientale și populare în strigătul sfintei Tereza de Avila, pe care l-am venerat întotdeauna: „Câte lacrimi nu se vor risipi pentru rugă deja împlinite!” Să lăsăm destinul să hotărască. Și mai ales să stăm nemișcați. Cât mai puțină agitație. Dumnezeu știe mai bine ce ne va fi benefic. Așa că îmi făceam foarte puține planuri, nu speram mare lucru, aproape că nu așteptam nimic. Pricepusem repede că fericirea nu trebuie căutată aiurea, nici departe, nici în trecut, nici în viitor, ci aici și acum. Am trăit foarte mult în prezent. Într-atât încât viitorul mi se părea aproape inutil. Adolescența se grăbește înspre visurile din viitor. Eu nu mă grăbeam nicăieri.

Existam. Asta îmi era de-ajuns. Mi se părea o sinucidere să mă fac pompier, bancher, ambasador al Franței sau reprezentant comercial. Totul mă amuza. Nimic nu mă reținea. Totul îmi plăcea. Nimic nu mă atrăgea. Nu-mi doream nimic definitiv. Voiam să las viitorul deschis, să nu închid absolut nimic. Eram lipsit de griji și foarte vesel. Eram un băiat bun.

„MUNCIȚI, COPII...”

Da, știu: scriu mereu același lucru. Prefer să mă repet decât să mă contrazic, așa cum fac, cu o seriozitate imperturbabilă, atâtea spirite înalte dimprejurul nostru. Nu scriu nici despre Sartre, nici despre Duras, nici despre Lacan – aș scrie mai curând împotriva lor –, din păcate nici despre Gide, despre Toulet sau despre Aragon. Scriu despre ce sunt și despre ce știu. Și știu că sunt ceea ce sunt în primul rând grație părinților mei și dascălilor pe care i-am avut. Nu voi înceta niciodată să le fiu recunoscător și să-i laud. În același timp, știu și că să vorbești în public despre asemenea lucruri e cam riscant, poți să fii luat de cabotin, așa ceva nu se mai face în literatura de azi. Literaturii zilelor noastre, care m-a șfichiuit de-atâtea ori cu seriozitatea ei implacabilă și cu pedanteria ei experimentală și mereu eșuată, îi plătesc cu aceeași monedă: o invit din toată inima să-și vadă de drum. Nu știu dacă mâine o să mai fiu în viață, dar știu sigur că literatura care e vie azi, cea care dă lecții la tot pasul, uzând de un întreg arsenal de false baletе sentimentale, deși e chiar echivalentul inversat și mult mai pretențios al cretinismului artei și al literaturii academice de la sfârșitul secolului al XIX-lea, această literatură va muri înaintea mea – dacă nu cumva a și murit.

E drept, am vorbit mult despre tatăl meu: jansenist, inflexibil, tolerant, republican înfocat în ciuda sau din cauza ghetrelor și a gulerelor lui tari, în ciuda mamei mele, catolică și romană, crescută cu partide de vânătoare cu copoi, moștenitoare a lui Jacques Coeur și a lui Grande Mademoiselle. Am vorbit mult despre dascălii mei succesivi, cei mai mulți dintre ei comuniști – poate v-am plictisit cu ei toți. N-am să revin aici decât pentru a le mai mulțumi încă o dată și pentru totdeauna. Din ce motiv? Pentru că mi-au insuflat sentimentul că, deși nu-mi doresc să fac nimic anume, totuși trebuie să muncesc. Primul răspuns la întrebarea din titlul acestei cărți, „Dar ce-am făcut?“, e că am muncit.

*Munciți, copii, căci munca-i un izvor
de bogății, în calea tuturor!*

a fost refrenul copilăriei mele fericite, nepăsătoare și lipsite de griji.

Să muncești, la ce bun? Ca să privești lumea, s-o înțelegi, să încerci s-o iubești. Da, munca e o comoară. Am învățat asta de timpuriu. Citeam tot ce-mi cădea în mână: cărți cu benzi desenate, ca *Les Pieds Nickelés*, prospecte, instrucțiuni de utilizare, rețete medicale, afișele de pe ziduri, *Arsène Lupin*, iar mai târziu *Comoara din insulă*, pe bunul Dumas, minunatele *Cronici italiene* ale lui Stendhal, *Povestirile hazlii* ale lui Balzac, apoi pe Maupassant și pe Flaubert, pe Rabelais, pe Ronsard, pe Corneille și pe Racine, pe Gide și pe Péguy, al cărui neastâmpăr mă fermeca, pe Proust, pe Hemingway și Țăranul din Paris. Îmi plăcea să știu. Îmi plăcea să învăț.

Cuprins

I. Am fost poet și am cântat.....	7
II. Înotând între două maluri	81
III. Pe genunchii zeilor	167

MADE BY
Baroque
2

 SAVOIR-VIVRE®

O colecție de formare și rafinare a personalității, *à la légère*, fără nicio declarație de intenție programatică.

Enciclopedii și alte lucrări capabile să corecteze micile imperfecțiuni și să răspundă la marile întrebări cu grație, umor și inteligență, pentru cititorii care își caută bucurii oneste într-o lume a speranțelor amânate.